

VOLLERS, Karl

pedia of Islam olmak üzere pek çok dergi ve ansiklopedide makale ve kitap tanımlarıyla maddeler yayımlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Mitteilung über einige handschriftliche Erwerbungen der königlichen Bibliothek zu Berlin" (*ZDMG*, XXXVIII [1884], s. 567-580); "Der Katalog der arabischen Handschriften zu Kairo" (*a.g.e.*, XL [1886], s. 765-769); "Aus der vizeköniglichen Bibliothek in Kairo" (*a.g.e.*, XLIII [1889], s. 99-120; XLIV [1890], s. 373-389); "Der neuarabische Tartuffe" (*a.g.e.*, XLV [1891], s. 36-96); "The System of Arabic Sounds as Based upon Sibawaih and Ibn Yaish" (*Transactions of the 9th International Congress of Orientalists*, II [London 1893], s. 130-154); "Arabisch und Semitisch: Gedanken über eine Revision der semitischen Lautgesetze" (*Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete*, IX [Leipzig 1894], s. 165-217); "Über Panislamismus" (*Preussische Jahrbücher*, CXVII [Berlin 1904], s. 18-40); "Chidher" (*Archiv für Religionswissenschaft*, XII [Leipzig 1909], s. 234-284); "Die solare Seite des alttestamentlichen Gottesbegriffes" (*Archiv für Religionswissenschaft*, IX/2 [Leipzig 1906], s. 176-184; ayırbasım Leipzig 1906); "Das Religionsgespräch von Jerusalem (um 800 D)" (*Zeitschrift für Kirchengeschichte*, XXIX [Stuttgart 1909-10], s. 29-71); "Lord Cromer und sein Egypten" (*Historische Zeitschrift*, CII [München 1911], s. 57-86) (diğer çalışmaları için bk. *Bibliographie der Deutschsprachigen*, XVIII, 317-320).

BİBLİYOGRAFYA :

Karl Vollers, *Volkssprache und Schriftsprache im alten Arabien*, Strassburg 1906; a.m.f., *Die Weltreligionen in ihrem geschichtlichen Zusammenhange*, Jena 1907, tür.yer.; a.m.f., "Was Mich zur Hochschule Führt", *Ost und West*, VII/11, Berlin 1907, s. 709-710; Th. Nöldeke, *Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft*, Strassburg 1904, s. 1-14; a.m.f., *Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft*, Strassburg 1910, s. 1-5; L. Şeyho, *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabiyye*, Beyrut 1926, s. 81; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1615; J. Fück, *Die arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 219, 240, 316; C. H. Becker, *Islamstudien*, Hildesheim 1967, II, 450-455; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikkün*, Kahire 1980, II, 403-404; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), V, 212; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVIII, 317-320; Abdülhamîd Sâlih Hamdân, *Tabakâtü'l-müsteşrikkîn*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Mektebetü Medbûlî), s. 163-164; H. Hirschfeld, "Volkssprache und Schriftsprache im alten Arabien von Karl Vollers", *JRAS* (1907), s. 687-691; "el-Âdâbü'l-'Arabiyye", *el-Meşriq*, XXIV/7, Beyrut 1926, s. 676.

HİRAL GÖRGÜN

VOYNUK

Osmanlı döneminde
Rumeli'de
hıristiyanlardan oluşturulan
askerî teşkilâta verilen ad.

Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetihleri sırasında kendi bünyelerine kattıkları filorici, martolos gibi hıristiyan askerî gruplardan biri olup Slavca "asker" anlamındaki **voy-nik** kelimesinden gelmektedir. Osmanlı kaynaklarında **voynak**, **voyneyk** şeklinde de geçer. Kelimenin sonuna Farsça çoğul eki getirilerek yapılan **voynuğân** da kullanılmıştır. Voynok kelimesi ilk Osmanlı tahrir kayıtlarında yer alır. Bunların içinde 835 (1431-32) tarihli *Arvanid Defteri*, Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait Semendire (BA, TD, nr. 16, s. 10), 871 (1466-67) tarihli Vidin (BA, MAD, nr. 18), yine aynı tarihli Tırhala (İnalçık, *Fatih Devri*, s. 165), 872 (1467-68) tarihli Braniçevo (Stoyakoviç, s. 17-31), 883 (1478) tarihli Hersek (İnalçık, *Fatih Devri*, s. 154) ve 885 (1480) tarihli Niğbolu defterleri sayılabilir. Ayrıca Fâtih Sultan Mehmed'in son dönemlerinde ve II. Bayezid devrinde kaleme alınmaya başlanan Osmanlı kroniklerinde de voynuklar hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre voynok teşkilâtı Timurtaş Paşa tarafından I. Murad zamanında Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında kurulmuştur. Voynukların coğrafi dağılımına bakılacak olursa bunların Filibe-Sofya-Niş, Selânik-Niş-Belgrad güzergâhı üzerinde, Semendire-Braniçevo-Vidin bölgesinde, Kesriç, Hersek ve Bosna'da buldukları görülür. Voynuklarla ilgili ilk defterlerin Arnavutluk, Vidin, Tırhala, Braniçevo, Hersek ve Niğbolu'ya ait olması voynok teşkilâtının büyük ölçüde bu bölgelerin insanlarıyla teşkil edildiğini ortaya koyar. Adı geçen bölgelerden önce Bulgaristan'ın fethedildiği ve daha sonra voynukların Bulgarlar'la özdeşleştirildiği göz önüne alınırsa voynok uygulamasının ilk defa Bulgaristan'da gerçekleştirildiği sonucuna varılabilir. Esasen voynok teşkilâtı içerisinde Bulgarlar'ın önemli yer tuttuğu bilinmektedir. İlk dönem Osmanlı kanunnâmelerinden voynuğun, daha çok vergilerini filori ile ödedikleri için "filorici" denilen ve Timok-Tuna kavşak bölgesinde yaygın biçimde görülen Eflak teşkilâtı ile de alâkalı olduğu anlaşılır (Beldiceanu, *REI*, XXXIV [1966], s. 84-132; Kayapınar, s. 243-288). Voynukların bulunduğu bölge voynok sancağı olarak Rumeli beylerbeyliği teşkilâtı içinde yer almıştır.

XV. yüzyılın başlarına kadar uzanan tahrir defterleri ve kanunnâmelere göre voynuklar Osmanlı öncesinde "voyini / voynitsi" diye adlandırılan küçük asilzade sınıfı temsilcileriydi. Osmanlılar, hıristiyan sipahiler gibi eskiden beri voynok olanları askerî sistemlerine dahil etmekte bir sınıca görmediler. Bu durum tedricî fetih siyasetinin de bir aşamasıydı (İnalçık, *Doğu Batı*, s. 61-84). Voynuklar savaşçı özelliklerini XV. yüzyıl boyunca sürdürdü. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra durum giderek değişti. İlk dönemlerde teşkilât sefere katılan voynuklarla yedekleri yamaklardan müteşekkildi. Voynuğun esasını baştinaya (baba toprağı, baba çiftliği) sahip olmaları teşkil ediyordu. Bu da onları normal reâyâdan ayıran önemli bir özellikti. Voynuklar baştinalarının bulunduğu köylerde "primkür" ve "lagator" denilen hıristiyan kökenli Osmanlı askerlerine bağlıydı (Beldiceanu, *Turcica*, VIII/1 [1976], s. 277-278). Primkür ve lagatorlar da bölgenin çeribaşısının emrindeydi. Müslüman olan çeribaşılar bölgenin voynok beyine, voynok beyi de mirâhor ağasına tâbiydi. 1545 tarihli Pojega Sancağı Kanunnâmesi'nde nahiye kethüdâsının "knez", köy kethüdâlarının primkür ve "teklice" diye adlandırıldığı dikkati çeker (bk. ÇERİBAŞI).

Voynukların görevleri sefere ve akınlara katılmaktı. Adı geçen kanunnâmede bu görevler uçlarda istihbarat, düşmanın durumunu araştırmak, mızrakları, kalkanları, diğer savaş aletleri ve atlarıyla uçlarda, askerî seferlerde hizmet etmek şeklinde belirtilmiştir (Akgündüz, V, 333). Barış döneminde de voynukların önemli görev yerlerini nöbetleşe korumak, kale muhafızlığı yapmak ve varoşları beklemek gibi hizmetleri söz konusuydu (*a.g.e.*, II, 60, 73). Voynuklar görev bakımından hem martoloslara hem de derbendcilere benziyordu. Barış zamanında bu görevlerin dışında saray ahırlarında çalışır, hassa atlarına bakar ve çayırları biçerlerdi. Voynuklar bu işleri bağlı oldukları lagatorlar ve çeribaşlarıyla birlikte yerine getirirlerdi. Görev sonrasında mirâhordan hizmetlerini tamamladıklarını gösteren bir tezkire alıp baştinalarının bulunduğu köylerine dönerlerdi. Barış ve savaş dönemlerindeki hizmetlerini üç ya da dört kişiden oluşan ve "gönder" denilen askerî ocak içinde ifa ederlerdi. "Mızrak kargı" anlamına gelen gönder kelimesinin Grekçe "kontarion"dan türediği belirtilmektedir (Beldiceanu, *Südst-Forschungen*, XXIV [1965], s. 107-108). Osmanlı belgelerinde gönder kelimesi, savaşta vezirlerin ve ordunun ileri gelenle-

rinin atlarına bakmak üzere teşkil edilen bir sınıf için de kullanılmıştır. Gönder mensupları görevlerini nöbetleşe yerine getirirlerdi. Nöbeti gelen gönder üyesine voynuk denilirken diğerleri yamak diye adlandırılırdı. Yamakların da yedekleri “zevâid” kaydedilen voynukların kardeşleri ya da oğullarıydı. Voynuk ya da yamak görevini yapamaz duruma geldiğinde kardeşleri veya oğulları sisteme dahil edilirdi.

Bu teşkilâta kimlerin alınacağını ve sayılarını tesbit için Osmanlı döneminde voynugân defterleri tutulmuştur (BA, MAD, nr. 81, s. 2-5). Bu işlemi gerçekleştirmek üzere önce padişah tarafından bir emin ve kâtip voynuk tahririyle görevlendirilir, bu kişiler Rumeli’de voynuk bulunan şehirlerle, kasabalara ve köylere gider, voynuk ve yamakların mevcudiyetini tesbit ederlerdi. Eğer noksanları varsa noksanı voynuk zevâidi voynuk oğullarından, kardeşlerinden, haymanadan tamamlar, bunlar kâfi gelmezse eskiden voynuk zevâidi olup raiyyet yazılanlar belirlenir, bunların arasından voynuk yazılırdı (Akgündüz, IV, 657). Voynukların tasarruf ettikleri baştına “bağimsiz, miras olarak bırakılmayan, hibe edilemeyen, satılmayan, şer’î ve örfî vergilerden, ispençeden, haraçtan, avâzır-ı divâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muaf çiftlik” şeklinde tanımlanabilir. Baştına sadece voynuk olan başka birine ve öncelikle ölen voynuğun voynuk olan oğluna ya da akrabasına, bunların yokluğu halinde başka bir voynuğa geçerdi. Voynuklar baştınanın yanı sıra bazan timar da tasarruf ederlerdi. 1467-1468 tarihli Tetovo bölgesine ait bir defterde Voynuk Nikola’nın ve ortaklarının timarı kaydedilmiştir (Cvetkova, *Ar.Ott.*, VIII [1983], s. 164).

Voynukların haraçtan, ispençeden, baştinasında ekip biçtiklerinin öşründen, resm-i kovandan, resm-i hınzırdan ve 100 koyuna kadar koyun resminden muaf tutulduğu 1516 tarihli Niğbolu Kanunnâmesi’nde belirtilmiştir. Ancak bu vergi muafiyeti sadece voynuğun kendisiyle sınırlıydı. Voynuğun oğulları, kardeşleri ve akrabaları varsa 1516’da Bosna örneğinde olduğu gibi kişi başına hazineye 30 akçe cizye ödemek zorundaydı. Voynuk kendi baştinası dışında başka yerde üretim yaparsa buranın vergilerini verir, ancak avâzır türü vergilerden muaf tutulurdu. Gönder içinde o yıl nöbetle hizmete gidecek voynuğa yamaklar “resm-i gönder” (âdet-i nîze) adıyla akçe verirlerdi. Nîze kelimesi de Farsça’da “mızrak” anlamına gelmektedir. XVI. yüzyılda sefere katılan voynuk 6 akçe, diğer iki yamak 5’er akçe öderdi

(Akgündüz, III, 418). Yazıldıkları köyün dışında başka bir sipahinin toprağında ziraat yapan voynuklar elde ettikleri ürüne ait öşrünün yarısını timar sahibine vermek mecburiyetindeydi. Voynuğa ait baştınadaki bağları ve bahçeleri işleyen kimse de ürünün dörtte birini voynuğa verirdi.

Voynuklar nâdiren timar tasarruf ederken voynuk beyleri ve çeribaşları zeâmet ve timar tasarruf ederlerdi. Voynuklar bâd-ı hevâ, arûs resmi ve cürm ü cinayet gibi vergileri voynuk beylerine ve çeribaşlarına öderlerdi. Voynuk bir suç işlediğinde kadı huzurunda suçu sabit olduktan sonra çeribaşı tarafından cezalandırılırdı. Çeribaşlar, voynuklardan aldıkları vergi karşılığında onları lagatorlarıyla beraber İstanbul’a götürüp çayır ve hassa hizmeti yaptırmaktaydı. Çeribaşlar, bu görevleri yerine getirdikleri sürece zeâmet ve timar tasarrufu kaydıhayat şartıyla ellerinde kalırdı (a.g.e., IV, 480). Voynuk teşkilâtı 17 Rebîülâhir 1102 (18 Ocak 1691) tarihinde başdefterdarın teklifiyle kaldırıldı. Bu sırada Filibe, Sofya, Niğbolu ve Silistre sancaklarında 8909 voynuğun görev yaptığı tesbit edilmiştir. Ancak duyulan ihtiyaç üzerine 9 Şâban 1104’te (15 Nisan 1693) teşkilât yeniden teşkil edildi ve 1878’de Bulgar Prensiği’nin kuruluşuna kadar varlığını sürdürdü (Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, s. 93-95).

BİBLİYOGRAFYA :

Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, s. 137-184; a.mlf., *Doğu Batı: Makaleler II*, İstanbul 2008, s. 61-84; Yavuz Ercan, “Osmanlı Askerî Kuruluşlarından Voynuk Örgütü”, *Birinci Askerî Tarih Semineri: Bildiriler*, Ankara 1983, II, 109-126; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989; M. Stoyakoviç, *Branicevski tefter*, Belgrade 1987, s. 17-31; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-94, II-VII; Ayşe Kayapınar, “Les filicis dans la région timoko-danubienne à l’époque ottomane (XVe-XVIe siècles)”, *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer noire (XIVe-XXIe siècles): Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu* (ed. Faruk Bilici v.dğr.), Braïla 2007, s. 243-288; L. Miletic, “Pozenlenata sobstvenost i voynişkite baştini v tursko vreme”, *Periodičesko spisanie*, LXIV (1905), s. 313-326; P. Mutafçiev, “Voynişki zemi i voynitsi viv Vizantiya prez XIII-XIV v.”, *Spisanie na Bilgarskata akademiya na naukite*, sy. 27 (1923), s. 1-113; Br. Curcev, “O voynutsima sa osvrtom na razvov turskog feodalizma i na pitanye bosanskog agaluka”, *Glasnik Zamaljskog muzeja u Sarajevu*, II, Sarajevo 1947, s. 75-137; J. Kabrda, “Les anciens registres de turc des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l’histoire de Bulgarie”, *Ar.O.*, XIX/3-4 (1951), s. 329-392; N. Beldiceanu, “La région de Timok-Morava dans les documents de Mehmed II et de Selim I”, *Revue des études roumaines*, III-IV, Paris 1957, s. 111-129; a.mlf.,

“Quatre actes de Mehmed II concernant les valaques des Balkans slaves”, *Südoest-Forschungen*, XXIV, München 1965, s. 113-118; a.mlf., “Sur les valaques des Balkans slaves à l’époque ottomane (1450-1550)”, *REI*, XXXIV (1966), s. 84-132; a.mlf., “A propos d’un registre de cadastre de 1455, bürüme, günlük, lagator”, *Turcica*, VIII/1, Paris 1976, s. 272-278; B. Cvetkova, “Influence exercée par certaines institutions de Byzance et des Balkans du moyen âge sur le système feodal ottoman”, *Byzantinobulgarica*, I, Sofia 1962, s. 237-257; a.mlf., “Early Ottoman Tahrir Defters as Source for Studies on the History of Bulgaria and the Balkans”, *Ar.Ott.*, VIII (1983), s. 133-213.

AYŞE KAYAPINAR

VOYVODA

Eflak, Boğdan ve Erdel beyleri için kullanılan unvan.

Slavca “asker” anlamındaki **voy** ile (voyska) “sürmek” anlamındaki **vodadan** (vodity) meydana gelmekte olup “asker sürücü” demektir. Buradan hareketle kelime “bir memleketin başkumandanı ve idarecisi” mânasını kazanmıştır. Polonya ve Romanya tarihinde de voyvoda geçer (Voyvoda Kiyovski / Kiev voyvodası). Yine “askerî şef” mânasında Sırbistan tarihinde bu unvana rastlanır. XVI-XVII. yüzyıllarda Polonya’da krallığın büyük illeri voyvodalıktı. Büyük voyvodalıkların görevlileri aynı zamanda devletin en büyük ricâliydi. Bunlardan bazıları şunlardır: Podolya, Rutenya (Ruski, Russiae), Krakovya (Krakowski), Poznań, Lublin, Szñyathin, Léczyca, Vilna (Wilenski), Culm (Chelminski). Romanya tarihinde ise voyvoda ve özellikle büyük voyvoda memleketin başkumandanıydı. Latince kaynaklarda **dux**, Yunanca da **strategos**, yine Slavca **gospodar / gospodin**, Latince **princeps** ve **palatinus** terimleri de bu anlamda kullanılırdı. Osmanlı resmî belgelerinde bunların karşılığı bey, daha çok da Eflak, Boğdan söz konusu olduğunda voyvoda idi. Erdel için de voyvoda kullanılmıştır, fakat daha çok Erdel kralı denilirdi. Voyvodanın eşine Romence’de **doamna** adı verilirdi, Osmanlı belgelerinde bu unvan **domna** şeklinde geçer.

Aslında voyvoda, hâkimiyeti Tanrı’dan almış müstakil bir hükümdar gibi telakki ediliyordu. Ancak XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı hâkimiyeti altında artık bazı voyvodalar, “Voyvodalığım devletlü padişahтан alınmıştır” şeklinde tâbiiik şartlarını ifade etmeye başladılar. Osmanlı belgelerinde Eflak / Boğdan voyvodaları için kullanılan elkâb diğer hıristiyan hükümdarlarınıninkine benziyordu (kidvetü’l-üme-